

Črtomir Lorber*Oddelek za arheologijo
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani*

crtomir@t-2.net

Uvod u proučavanje Arheološkog društva Jugoslavije (1949–1991)

Apstrakt: Članak je uvodna studija u sistematsko proučavanje uloge i rada Arheološkog društva Jugoslavije koje je u raznim organizacijskim oblicima postojalo u periodu između 1949. i 1991. godine i predstavljalo glavnu a dve decenije i jedino naučno i stručno udruženje profesionalnih arheologa u nekadašnjoj Jugoslaviji. Članak sadrži kratak istorijski uvod u razvoj naučnih stručnih društava, hronološki pregled delovanja društva, njegove programe rada, najznačajnije kongrese i druge stručne rezultate, među kojima istupa publikovanje naučne literature, i značaj Arheološkog društva Jugoslavije za razvoj arheologije u Jugoslaviji i pojedinim republikama posle Drugog svetskog rata. U završnom delu članka razrađen je predlog istraživanja istorije društva, i preliminarna sistematizacija relevantnih istorijskih i arhivskih izvora.

Ključne reči: arheološko društvo, naučno društvo, Jugoslavija, arheologija, Koordinacijski odbor jugoslavenskih arheologa, Arheološko društvo Jugoslavije, Savez arheoloških društava Jugoslavije

Uvod

Profesionalna i poluprofesionalna stručna udruženja¹ već od renesanse su jedan od značajnih načina udruživanja naučnika. Ova društva su inkubatori ideja, forumi naučnih diskusija i izraz statusa nauke u širem društvu. Kroz istoriju se pojavljuju u različitim oblicima kao što su akademije, škole i „kružoci“ (*circles, Kreisen, circoli...*), a brojna takva udruženja imaju prilično međunarodan sastav. U vreme prosvetiteljstva i industrijalizacije pojavljuje se značajan srednji stalež, koji se sve više uključuje u naučne procese. Pojava plemićkih i buržoaznih naučnih društava je izraz promena u društvu i upozorenje, da geneze stručnih društava ne možemo prosmatrati odvojeno od geneze šire nauke. Društva su jedna

¹ Da bismo izbegli stalno referisanje na naučno i stručno delovanje takvih udruženja termine profesionalno, poluprofesionalno naučno društvo ili udruženje u ovom tekstu upotrebljavamo u vrlo širokom smislu pa njime označavamo pored naučne i stručne (profesionalnu) komponentu njihovih aktivnosti.

forma naučne prakse koja ubrzava stručnu komunikaciju, razmenu ideja, razvoj naučnih standarda i pravila naučnog rada. Društva dižu socialni status različitih nauka i naučnika i izražavaju sve veću autonomiju nauke.

Različita društva (npr. *Gesellschaft*, *Society*, *Società*, *Société*...) su povezana genezom modernog društva. Veliki broj društava nastaje od 17. veka. Naučna društva su u 17. i 18. veku često bila opozit univerzitetima, koji su tada bili još uvek vrlo konzervativne ustanove. Društva imaju raznoliko članstvo, više je bilo amatera, ljubitelja i diletanta, manje profesionalnih naučnika. Prva „arheološka“ (antikvarska, istorijska) društva potiču iz renesansnih akademija,² u kojim rade brojne poliglote. Najstarija poznata akademija, čija je svrha bilo proučavanje starina, nastala je u Švedskoj (1666). U regijama sa jakim nemačkim ili austrijskim uticajem prevladava koncept *Landeskunde*.³ U 18. veku društva se dele na velika (nacionalna, kraljevska) i regionalna društva. Značajan uticaj na razvoj naučnih društva bio je nacionalizam, jer su ona jedan od inkubatora nacionalnih pokreta.⁴ Stvaranjem nacionalnih država formiraju se i nacionalna arheološka društva, koja dele sudbine pojedinih zemalja – velike političke promene imaju i velik uticaj na razvoj stručnih društava.

Danas postoje nacionalna arheološka društva u svim zemljama bivše Jugoslavije (osim u BiH). Ona često nastavljaju tradiciju starijih organizacija, tradiciju *Arheološkog društva Jugoslavije* (ADJ) ili tradicije još starijih društva. Pratilac nacionalnih društava su brojna društva ljubitelja arheologije i lokalne istorije, ali ona nisu u fokusu našeg istraživanja. Motivi za udruživanje kod takvih društava se razlikuju od onih profesionalnih, a drugačiji su i njihovi programski ciljevi. Ne proučavamo ni različite neformalne oblike udruživanja arheologa

² Samo na prostoru nekadašnje Mletačke republike, u primorskim gradovima Istre i Dalmacije, od 17. do kraja 18. veka bilo je, po našoj oceni, bar dvadeset takvih akademija.

³ Termin *Landeskunde* (u bukvalnom prevodu nauka o (domaćem) kraju ili zemlji) teško je prevesti u druge jezike pa tako nemamo pravog ekvivalenta ni u engleskom (tamo se često prevodi kao „*historical geography*“ ili „*regional historical geography*“). Ruski prevod je opisan i samo delimičan: „*региональные исследования*“, a slično se prevodi i na francuski i italijanski jezik. U našim jezicima pojam je uobičajen i dobro preveden samo u slovenačkom jeziku („*domoznanstvo*“), a kao takav ne postoji u hrvatskom ili srpskom jeziku. *Landeskunde* označava interdisciplinarni enciklopedijsko-deskriptivni koncept regionalne nauke o konkretnom prostoru, njegovoj prirodi i fizičkoj geografiji, istoriji, jeziku, etnografiji itd., koji se počeo razvijati od kraja 16. veka i zadržao se sve do 19. veka. Elementi takvog pristupa sporadično se mogu naći i danas, najčešće u okviru istorijske i regionalne geografije. O ulozi i značaju *Landeskunde* u razvoju arheologije pisao je P. Novaković (2003).

⁴ Više o ulozi nauke u raznim nacionalnim pokretima pišu Miroslav Hroh (Hroch 1993) i Ernst Gellner (Gellner 1983).

(škola, grupa, krugova...), ali time ne želimo umanjiti njihov značaj. Cilj ovoga rada je proučavanje uloge i značaja ADJ u dužem vremenskom periodu.

O ADJ malo je napisano, iako je ono bilo aktivno u periodu najvećeg zama-ha arheologije u Jugoslaviji i bitno je uticalo na razvoj nauke. Namera teksta, a kasnije i monografske studije, jeste da popuni tu prazninu. Ovim tekstom želimo napraviti uvod u sistematsko istraživanje ADJ u periodu od 1949. kada se formira *Koordinacioni odbor jugoslavenskih arheologa*, preko formiranja ADJ (1954), reformiranja ADJ u *Savez arheoloških društva Jugoslavije* (SADJ) (1972) pa do prestanka rada SADJ (1991) kada dolazi i do raspada SFRJ. U tekstu želimo predstaviti strukturiran predlog istraživanja i preliminarnu sistematizaciju istorijskog konteksta rada ADJ, stanje arhivske građe i sekundarnih istorijskih izvora.

Metodologija

Istraživačkom problemu se u ovom radu pristupa iz istorijske perspektive. To znači, da rad temeljimo na analizi primarnih i sekundarnih izvora. Tekst je podeljen u tri celine, od kojih svaka ima konkretan cilj.

U prvoj celini donosimo kratak istorijski uvod u razvoj istorijskih, arheoloških i muzealskih društava na teritoriji bivše Jugoslavije. Ova društva su prethodnik ADJ i njihova tradicija je baza na kojoj je izgrađen ADJ. Najznačajniji deo ovog odeljka odnosi se na Kraljevinu Jugoslaviju. S tim u vezi, biće ukazano na to da je dosadašnje razumevanje razvoja arheološke infrastrukture neadekvatno, budući da već u međuratnom periodu počinje razvoj svejugoslovenske arheološke infrastrukture. Ukazujemo i na vezu između rada naučnih društava i različitih nacionalnih pokreta u 19. veku, ali te veze neće biti naročito elaborirane zbog drugačijeg fokusa istraživanja.

U drugoj celini opisujemo razvoj i dostignuća ADJ kroz primarne istorijske izvore i sekundarnu literaturu. Ova celina je organizovana hronološki, kroz organizacijske forme ADJ, koje implicitno prate razvoj jugoslavenske države. U tekstu je ova implicitna veza istaknuta, ali ne i u potpunosti interpretirana, budući da predstavlja osnovu predstojeće, detaljnije studije.

U trećoj celini su definisana ključna pitanja proučavanja ADJ. Naglašena je isprepletanost različitih vidova rada ADJ, kao i problemi u radu, naročito oni u vezi s interpretacijom. Nudimo preliminarnu klasifikaciju grupa istraživačkih pitanja o ADJ. Sledi diskusija o izvorima, koji su klasifikovani kroz njihove metodološke karakteristike, po definiciji Artura Marvika (Marwick 2001). Naglašavamo značenje arhiva ADJ/SADJ i činjenicu, da će to biti prvi rad o ADJ/SADJ, koji će temeljiti na primarnim izvorima, a ne na sekundarnim radovima (bibliografijama itd.).

Starinarska, istorijska i „arheološka“ društva na prostoru nekadašnje Jugoslavije pre Drugog svetskog rata

Teško je govoriti o direktnim precima ADJ, budući da ono nema neposredne institucionalne tradicije. Njegovi preci su starinarska, istorijska i „arheološka“ društva na prostoru bivše Jugoslavije koja su postojala do kraja Drugog svetskog rata. Za arheologiju su najznačajnija istorijska i arheološka društva, direktno povezana z razvojem nacionalnih pokreta⁵ (Hroch 1993), kao i nemačka društva 18. i 19. veka (Heimpel 1972),⁶ koja su u svojoj genezi sledila razvoj šireg društva. Praćenje ovog modela je, uslovno, korisno kod slovenačkih, hrvatskih i srpskih naučnih društava, ali se ne može primeniti na situaciju u BiH, gde su prava naučna društva utemeljena intervencijom austrijskih vlasti posle 1876. godine.

Model je najznačajniji za Sloveniju, čija arheološka tradicija počinje u njenim primorskim gradovima u vreme renesanse (o razvoju najranijih tradicija antikvarstva u Sloveniji više u Cunja 1992; Novaković i Slapšak 1996; Novaković 2014), gde se kao u italijanskim gradovima formiraju akademije u kojima rade i znameniti naučnici tog doba.⁷ U kontinentalnoj Sloveniji veliki značaj imaju tradicije *Landeskunde*-a i reformacije. Među centrima naučnog rada najznačajniji su mletački Kopar i austrijska Ljubljana. Krajem 18. veka akademije lagano prestaju sa radom. Njihovu poziciju zauzimaju saloni značajnih mecena (npr. Žige Zoisa), a u ovim salonim rade naučnici kao što su Anton Tomaž Linhart i Valentin Vodnik. Nakon Napoleonovih ratova i restauracije austrijske vlasti slovenački kulturni život je ograničen, ali Slovenija dobija *Deželni muzej (Landesmuseum)* (1821) u Ljubljani. Formira se i *Društvo raziskovalcev domovinske zgodovine*, koje se kasnije pretvara u *Muzejsko društvo za Kranjsko* (1839). Ono je dugo vremena bilo usredsređeno na prirodne nauke, te je za arheologiju značajnije *Historično društvo za Kranjsko* (1850), koje je nastalo iz *Historičnog društva za Notranjo Avstrijo*. Ono je u vreme svog rada formiralo naučni časopis i numizmatičku kolekciju, a uspostavilo je i veze sa stranim naučnim društvima.

⁵ Miroslav Hroch je istakao da svi nacionalni pokreti počivaju na pretpostavci kulturnog, administrativnog i političkog identiteta, koje su izgradile nacionalne elite. Začajan deo procesa je izgradnja identiteta kroz zajedničke interpretacije prošlosti (Hroch 1993, 6). Ove interpretacije mogu nuditi samo nauke – istorija, literarna istorija i arheologija.

⁶ Heimpel definiše četiri faze u razvoju istorijskih društva – 1. faza (1779–1819): društva ljubitelja sa izraženom prosvetiteljskom tradicijom; 2. faza (1819–1848): prava naučna društva sa pretežno amaterskim članstvom; 3. faza (1848–1890): prava naučna društva, koje već gaje kritičku istoriju, a fokus im je lokalna istorija; 4. faza (posle 1890): naučna društva koja se formiraju posle 1890.

⁷ Značajnu ulogu u formiranju akademija u Kopru imao je Gian Rinaldo Carli (1720–1795) (Žitko 1997, 63).

Dva društva, *Muzejsko društvo za Kranjsko* i *Historično društvo za Kranjsko*, su se spojila 1881. godine formirajući *Muzejsko društvo za Slovenijo*, koje je radilo sve do početka Drugog svetskog rata. Za razvoj slovenačke arheologije takođe su značajni i *Slovenska matica*, *SAZU* i regionalna muzejska udruženja u Celju (1882), Ptuju (1893), Mariboru (1931?) i Novom Mestu (1941) (o razvoju istorijskih društva u 19. veku više pišu Janša-Zorn 1991a; 1991b; 1991c; 1991d; 1992 i Mal 1939).

U Hrvatskoj početke arheološke tradicije nalazimo u akademijama primorskih gradova mletačke Istre i Dalmacije, pre svega u Zadru i Dubrovniku (Maštrović 1979; Košutar i Tafra 2010). One imaju primat do austrijske aneksije mletačkih teritorija u 19. veku, kada se formiraju društva po kontinentalnom ključu.⁸ U Kninu se formira *Kninsko starinarsko društvo* (1886), čiji je najznačajniji član Luj Marun (Jelovina 1988). Cilj društva bilo je formiranje *Muzeja starohrvatskih starina* (1893), nakon čega je ono reformisano u *Hrvatsko starinarsko društvo*, koje uspostavlja i naučni časopis *Starohrvatska prosvjeta*. Drugo značajno društvo je *Hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti u Splitu – Bihać* (1894),⁹ koje je utemeljio don Frane Bulić. Ono se fokusiralo na istraživanje ranosrednjovekovne baštine na široj teritoriji Splita. Postoje i regionalna društva u Dubrovniku (*Starinarsko društvo Epidaurum*) i Boki (*Bokeljsko starinarsko društvo*) (danas u Crnoj Gori) (Oreb 2009, 53). U kontinentalnoj Hrvatskoj razvoj arheologije sledi koncept *Landeskunde*-a. Prvo značajno društvo bilo je *Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine* (1850–1878), koje se formira posle utemeljenja *Narodnog muzeja u Zagrebu* (1848). Ono prerasta u *Hrvatsko arheološko društvo* (1878), najstarije nacionalno arheološko društvo na teritoriji bivše Jugoslavije (Rapanić 1981, 19). Društvo je osnovalo i svoj naučni časopis, a njegova ključna ličnost bio je Šime Ljubić. Rad *Hrvatskog arheološkog društva* vezan je i za delatnost *Narodnog muzeja u Zagrebu*. Društvo je nastavilo s radom do 1929. kada je, nakon uspostavljanja Šestojanuarske diktature, suspendovano (Rendić-Miočević 2009, 21). Značajnu ulogu u razvoju hrvatske arheologije imala je i *JAZU* (1867), to jest današnji *HAZU*.

---

⁸ Značajne informacije o organizaciji arheologije i institucijama u 19. veku donose nam teksta Šime Ljubića „O napretku arheološke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji“ (1886) i Frana Bulića „Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij“ (1925) (Oreb 2009, 35).

⁹ Ime Bihać društvo je dobilo po lokalitetu Bijaća kraj Splita gde je u 9. veku bilo privremeno stolno mesto srednjovekovnih hrvatskih vladara. Prilikom otvaranja društva Frane Bulić je izjavio „Na ovome mjestu, punu milih uspomena iz našeg slavnog doba, pod zakriljem crkve sv. Marte, pod sjenom brda Bihaća, baš ovdje neka se danas ustroji ‘Bihać’, neka započne svoj rad naše društvo, kojemu je zadaća, da iz utrobe majke zemlje iznosi na vidjelo pisane i gradtevne spomenike iz doba naše narodne dinastije“ (Ivanišević 1985, 391).

Prostor BiH dugo je bio deo Osmanskog carstva, te otuda u BiH nema zapadnih starinarskih i arheoloških društava, a lokalnu starinarsku tradiciju nalazimo kod franjevca, koji u svojim manastirima drže manje arheološke kolekcije (Kaljanac i Križanović 2012). Posle austrijske aneksije BiH (1878) počinje brzi razvoj arheologije. *Zemaljski muzej u Sarajevu* osnovan je zvanično 1888. godine, a već 1886 s radom počinje *Muzejsko društvo Zemaljskog muzeja* (Rizvanbegović 1976, 109). Do formiranja muzeja u Banjaluci (1929) *Zemaljski muzej* bio je jedina naučna arheološka ustanova u BiH. *Muzejsko društvo*, koje je izdavalo glavni naučni časopis muzeja – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* (GZM), bilo je najaktivnije tokom austrijske vladavine u BiH. U periodu između dva svetska rata rad muzeja i društva stagnira, budući da BiH nije bila jedinstvena celina u administraciji Kraljevine Jugoslavije. Tokom Drugog svetskog rata rad društva je prekinut, ali je posle rata društvo oživljeno.

U Srbiji formiranje istorijskih nauka i naučnih društava možemo vezati za srpski nacionalni pokret (Tasić 1983, 1). Prva velika institucija bila je *Matica Srpska*, koja je imala i muzejsku kolekciju antikviteta (Tasić 1983, 2). Za razvoj arheologije značajno je *Društvo srpske slovesnosti* (1841), koje je već 1843. počelo rad na *Zakonu o starinama*. Formiranje *Narodnog muzeja u Beogradu* (1844) vodilo je do formiranja nacionalnog arheološkog društva. Preteča ovog društva je *Družina za arheologiju i etnografiju na Balkanskom tropolju* (1867),¹⁰ a *Srpsko arheološko društvo* zvanično je osnovano 1883. godine. Društvo je utemeljilo i svoj naučni časopis – *Starinar*, a njegova najznačajnija ličnost bio je Mihajlo Valtrović, koji je bio član i *Hrvatskog arheološkog društva* kao i *Nemačkog arheološkog društva*. Delatnost *Srpskog arheološkog društva* vezana je i za *Narodni muzej u Beogradu*, a društvo je bilo aktivno do nemačke okupacije Jugoslavije (1941). Nakon Drugog svetskog rata srpski arheolozi su istaknute ličnosti *Arheološkog društva Jugoslavije*, a posle reforme ADJ, šezdesetih godina 20. veka, obnavljaju i rad *Srpskog arheološkog društva*. Značajan saputnik *Srpskog arheološkog društva* na putu razvoja arheologije u Srbiji bilo je i *Arheološko društvo Sirmijum*, koje je osnovano šezdesetih godina 19. veka na inicijativu Feliksa Kanica (Felix Kanitz). Treba naglasiti da u Srbiji nema klasičnih muzejskih društava, kakva znamo iz Slovenije i Hrvatske, ali je i u ovoj zemlji značajnu ulogu u razvoju arheologije imala akademija nauka.¹¹ SANU je

¹⁰ Balkansko tropolje je arhaični izraz za Balkansko poluostrvo.

¹¹ Među članovima Srpske kraljevske akademije i njenih preteča (Nikić, Žujović i Radojčić-Kostić 2007) bio je relativno veliki broj arheologa iz inostranstva i drugih jugoslovenskih zemalja: Frane Bulić, Ejnar Digve (Dyggve), Dragutin Gorjanović Kramberger, Artur (Arthur) Evans, Rudolf Eger (Egger), Žak Cajler (Jacques Zeiller), Feliks Kanic, Šime Ljubić, Teodor Momzen (Theodor Mommsen), Lubor Niderle, Anton Premerštajn, Ferenc Pulski, Simon Rutar. Zanimljivo je da je Miloje Vasić primljen u SANU tek 1948. godine.

posle rata formirala *Arheološki institut u Beogradu*, koji je glavni akter u radu *Koordinacijskog odbora jugoslavenskih arheologa*, preteče ADJ.

U Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i na Kosovu primećujemo kasno formiranje arheoloških institucija i društava. Razlozi za to su ekonomska nerazvijenost, ograničen srednji stalež i ograničeno političko jedinstvo. Sve imenovane zemlje su, osim Crne Gore, veći deo 19. veka bile provincije drugih zemalja. Primetne su sporadične arheološke i antikvarske aktivnosti koje su u Crnoj Gori ograničene na primorske gradove. Prve arheološke institucije u Severnoj Makedoniji bile su ispostave srpskih ustanova. Makedonska kulturna produkcija je vezana za nacionalni pokret, u kojem deluje više kulturnih društava čiji je cilj osamostaljenje Makedonije od Osmanskog carstva. Posle Prvog balkanskog rata teritoriju Makedonije podelile su Srbija, Grčka i Bugarska, a svaka od ovih država radila je aktivno na potiskivanju makedonskog nacionalnog pokreta. U kontekstu kulturnog razvoja Makedonije možemo pomenuti *Učeničko društvo Vardar* (1893–1895) (EM 2009, 1541) i *Makedonsko društvo Vardar* (1916–1919) (EM 2009, 881). Postoje i društva, koja imaju sedišta u drugim zemljama Europe – *Makedonsko naučno-literaturno društvo vo Sofija* (1903) (EM 2009, 884) i *Makedonsko naučno-literaturno društvo vo S. Peterburg* (1902) (EM 2009, 882) – sva primarno literarna društva. Na Kosovu su arheološke aktivnosti još ređe, jer ovde nema nijednog arheološkog društva ili institucije. Za Crnu Goru, Severnu Makedoniju i Kosovo možemo kazati da je profesionalizacija arheologije došla tek s drugom Jugoslavijom.

Pored nacionalnih društava moramo istaknuti i italijanska društva na tlu bivše Jugoslavije. Takvo društvo je *Istarsko društvo za arheologiju i otadžbinsku istoriju* (1884) (*Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*), sa naučnim časopisom *Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* i koje u 19. veku ima izrazito iredentistički program. Značajno je i društvo *Minerva* (1810) (*Società di Minerva*). Ono se fokusira na proučavanje Julijske krajine (*Venezia Giulia*), koja u to vreme zauzima i deo današnje Slovenije. Za arheologiju je bitan naučni časopis društva *Archeografo triestino* (Pavan in Marini 2010). Pored italijanskih društava na teritoriji nekadašnje Jugoslavije radila su i austrijska društva i carske institucije. Najznačajnija su *Antropološko društvo iz Beča* (1870) (*Antropologische Gesellschaft in Wien*) i *Praistorijska komisija Carske akademije nauka* (1878) (*Prähistorische Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*).

Arheolozi u Kraljevini Jugoslaviji

Veći deo srpskih, hrvatskih i slovenačkih arheoloških društava nastavio je s radom i u Kraljevini Jugoslaviji. Neka, aktivnija u nacionalnim pokretima, bila su po uspostavljanju kraljeve diktature suspendovana. Ipak, s formiranjem Jugosla-

vije ne formira se neko svejugoslovensko udruženje. Razlog za to leži u raznolikosti nauke i arheoloških tradicija i velike razlike u stanju arheološke infrastrukture u zemlji. U Kraljevini Jugoslaviji javljaju se pokušaji formiranja profesionalnog udruženja arheologa već dvadesetih godina 20. veka. Dobar primer su sastanci jugoslovenskih arheologa u Dobrni kod Celja i u Beogradu. Sastanak u Dobrni bio nam je praktično nepoznat do sada, a proistekao je iz *ad hoc* susreta manje grupe arheologa (Leon Ružička, Viktor Skrabar i Mihovil Abramić) kod jevrejskog industrijalca, numizmatičara i arheologa Leona Ružičke u njegovoj vili u Dobrni kod Celja (1921). Tom prilikom postignut je dogovor da se organizuje sastanak jugoslovenskih arheologa 1922. godine,¹² koji je održan između 26. i 28. 8. 1922. Na ovom sastanku su učestvovali: Frane Bulić, Mihovil Abramić, Nikola Vulić, Vladimir Petković, Viktor Hoffiler, Vejsil Čurčić, Josip Mantuani, Niko Zupanić, Franc Stele, Leopold Leon Ružička, Viktor Skrabar, Balduin Saria, A. Jeršinović (*Muzejsko društvo Celje*) i Herbert Kartin (*Ptujsko muzejsko društvo*), kao i manja grupa stranih arheologa: Matija Murko (Prag), grofica Uvarov (nekadašnja predsednica *Arheološkog društva u Moskvi*), Emil Rajš (Reisch) (predsednik *Arheološkog instituta u Beču*), Rudolf Eger i Franc Ferik. Na jedinoj slici sa sastanka (Slika 1) arheolozi stoje ispred vile Leona Ružičke.

Slika 1. Skup arheologa u Dobrni kod Celja (Ilustrovani list 1922a, 13)

Arheolozi su se dogovorili da još iste godine organizuju kongres u Beogradu, a potom i kongres u Splitu (1924).¹³ U Split je trebalo da dođu i strani arheolozi. Takođe, dogovorili su se da se osmisli plan osnivanja saveza svih muzej-

¹² *Jutro*, 29. 8. 1922, 2.

¹³ *Jutro*, 29. 8. 1922, 2.

skih, starinarskih i arheoloških udruženja u Kraljevini Jugoslaviji,¹⁴ a osnovali su i odbor za implementaciju zaključaka sastanka. Članovi odbora bili su Frane Bulić (predsednik), Mihovil Abramić (prvi potpredsednik), Nikola Vulić (drugi potpredsednik) i Ljubo Karman (sekretar i blagajnik). Organizacija kongresa u Beogradu poverena je Nikoli Vuliću i Vladimiru Petkoviću.¹⁵

Na kongresu u Beogradu diskutovano je o novom zakonu o zaštiti istorijske baštine, koji nikada nije bio implementiran. Ne postoji detaljan opis kongresa, ali je sačuvan jedan izveštaj (Veković 1922) i memoarski zapis (Mole 1970, 306–309). Kratak opis kongresa nudi nam i Predrag Novaković (Novaković 2014, 224–226). Na kongresu u Beogradu bili su Ćiro Truhelka, Josip Mantuani, Izidor Cankar, Vojeslav Mole, Niko Županić, Franc Stele, Viktor Hofiler (Hoffiler), Vladimir Tkalčić, Ćiril Iveković, Mihovil Abramić, Ljubo Karman, Lujo Marun, Franc Kovačić, Balduin Saria, Viktor Skrabar, Vladimir Travner, Radoslav Grujić, Sima Trojanović, Vladimir Petković i Nikola Vulić.¹⁶ I s kongresa u Beogradu imamo fotografsku građu (Slika 2), gde možemo videti arheologe na ekskurziji kod Beograda.

Slika 2. Skup arheologa u Beogradu (Ilustrovani list 1922b, 2)

Podaci o dva rana kongresa jugoslovenskih arheologa potiču iz skromne arhivske građe i tekstova iz dnevnih novina. Sastanak u Dobrni kod Celja „otkri-li“ smo tokom našeg istraživanja, a retki izvori su časopis *Jutro* iz Ljubljane

¹⁴ *Jutro*, 29. 8. 1922.

¹⁵ *Jutro*, 29. 8. 1922.

¹⁶ *Ilustrovani list* 23–30. 11. 1922, 5.

(*Jutro* 29. 8. 1922) i nedeljnik *Ilustrovani list* (*Ilustrovani list* 5–12. 11. 1922). Drugi značajan izvor za ovaj sastanak su lični dokumenti Leona Ružičke, koji se danas čuvaju u *Centralnoj biblioteci u Celju* (Ms 138). Kongres u Beogradu je isto tako slabo poznat, budući da takođe ne postoje detalji izveštaji. Takođe, nemamo nikakvih dokaza da je organizovan kongres u Splitu, planiran za 1924. godinu. Sastanci u Dobrni kod Celja i u Beogradu bili su dugoročno gledano neuspešni i nisu relizovali njihove primarne ciljeve. Možemo ih razumeti kao pokušaj formiranja svejugoslovenskog udruženja za vreme Kraljevine Jugoslavije, koje na kraju nikada nije zaista osnovano. Isto tako, nikada nije formiran ni centralni arheološki institut Kraljevine Jugoslavije, iako je i to bila tema naučnih diskusija.

Argumentaciju za formiranje arheološkog instituta izneo je M. Vasić (Vasić 1927), koji ističe da Kraljevini Jugoslaviji treba arheološki institut, kakvi postoje u zapadnim zemaljama, s ulogom centralnog regulatora arheologije u zemlji (Vasić 1927, 33). Jugoslavija po Vasiću treba da ima arheološki institut kako bi mogla obrazovati i zaposliti arheološke specijaliste, a takav institut imao bi nužno i veliki nacionalni značaj (Vasić 1927, 34). Budući da je arheolozima za vreme Kraljevine Jugoslavije nedostajalo finansijskih sredstava, institut bi služio kao medijator između različitih regionalnih institucija. Isto tako, ova institucija je trebalo da bude most preko kojeg bi informacije prelazile od arheologa ka svim društvenim slojevima (Vasić 1927, 36). Arheološki institut bi imao i značajnu ulogu u sprečavanju stagnacije arheološke nauke i u rešavanju problema manjka profesionalnih arheologa. Takođe, Vasić vidi ulogu instituta i u borbi protiv regionalnog naučnog separatizma (Vasić 1927, 37).¹⁷ Institut koji bi odlučivao o finansijama i naučnoj politici mogao bi da uključi regionalne tradicije u jedinstvenu celinu. Rezultat bi bilo raspuštanje lokalnih naučnih časopisa i društava, koje bi institut nadomestio svojim centralnim naučnim časopisom (Vasić 1927, 39). Centralizovana organizacija bila bi dobra i za sistematizaciju arheoloških radova, a to bi vodilo i ograničavanju uticaja stranih arheoloških institucija u tadašnjoj Jugoslaviji (Vasić 1927, 41). Sve to diglo bi nacionalni prestiž i status arheologije kao nauke.

Do formiranja arheološkog instituta nikada nije došlo i saradnja između jugoslovenskih arheologa je ostala neznatna. Ona se raširila tokom tridesetih godina 20. veka. Najbolji primer saradnje je *Međuakademijski odbor za izradu arheološke karte Jugoslavije*, koja je bila jedini svejugoslovenski arheološki

¹⁷ Argumentacija M. Vasića se može označiti unitarističkom – on ne koristi izraz nacionalni naučni separatizam ali koristi izraz lokalni patriotizam i nacije tadašnje Jugoslavije opisuje kao plemena. Ne možemo, da kažemo da li on veruje u ideju unitarne jugoslovenske nacije ili je ovaj argument pisan u duhu vremena i političke realnosti u Kraljevini SHS.

projekat u međuratnom periodu.¹⁸ Drugi značajan, doduše međunarodni, projekat bila je *Tabula Imperii Romani*, koji su vodili britanski arheolozi. Više uspeha s udruživanjem imali su jugoslavenski istoričari, koji su formirali *Jugoslovensko istorisko društvo* (1935–1939) i naučni časopis (*Jugoslovenski istoriski časopis*), u kojem su radove objavljivali i mnogi arheolozi. Međunarodnu saradnju možemo videti i u stručnim ekskurzijama *Nemačkog arheološkog društva* u Kraljevini Jugoslaviji.

Arheologija u Kraljevini Jugoslaviji je bila fragmentovana, dok je razvoj bio ograničen na pojedinačne institucije. Pokušaji svejugoslovenske koordinacije bili su dugoročno gledano neuspešni. Ne znamo ni za jedan pokušaj među-univerzitetne saradnje iako su arheolozi mogli da studiraju u Beogradu, Ljubljani i Zagrebu. Pošto nije upitno da su se glavni profesori poznavali, očito je da su postojale druge teškoće koje su sprečavale intenziviranje saradnje. Kao četvrti centar arheološkog rada u Kraljevini Jugoslaviji možemo imenovati *Zemaljski muzej u Sarajevu*, koji je zbog administrativne podele zemlje i manjka profesionalnih arheologa u međuratnom periodu stagnirao, ali ga je spašavao njegov ugled. Velike ambicije institucija i pojedinih arheologa u Kraljevini Jugoslaviji ipak nisu bile dovoljne da bi se formirao neki stabilan koncept integracije i naučne saradnje.

Formiranje i rad Arheološkog društva Jugoslavije (ADJ)

Drugi svetski rat značajan je za razvoj nacionalnih arheoloških škola na teritoriji nekadašnje Jugoslavije i teško ćemo naći instituciju koja nije doživela kadrovske promene. Pored toga, formiraju se nove arheološke institucije, a posledica kadrovskih promena ogledala se u tome da su nakon rata svoje karijere započeli mladi arheolozi koji su se školovali za vreme kraljevine. Detaljan prikaz profesionalne obnove jugoslovenskih nacionalnih arheoloških škola nije cilj ovog teksta, pa čitaoce usmeravamo na knjigu Predraga Novakovića (Novaković 2014), dok ćemo se mi fokusirati na ulogu ADJ u ovom procesu.

Posleratnoj generaciji uspelo je ono što međuratnoj nije – formiranje svejugoslovenske arheološke organizacije. Najznačajniju ulogu u tom procesu imao je *Institut za arheologiju SANU* (1947), koji već 1949. pokreće formiranje *Inicijativnog odbora za pripremu I. savetovanja jugoslovenskih arheologa u Niškoj Banji* 1950 godine (Korošec 1950, 212). Članovi odbora su bili Josip Korošec i Jože Kastelic (Slovenija), Viktor Hofiler i Cvito Fisković (Hrvatska), Miodrag Grbić, Đurđe Bošković i Milutin Garašanin (Srbija), Alojz Benac (BiH),

---

¹⁸ Balduin Saria (Saria 1932, 5–16) je bio, sudeći po publikovanim rezultatima, najaktivniji član odbora.

Dušanka Vučković-Todorović (Makedonija) i Mirjana Vukomanović (Crna Gora) (Korošec 1950, 212). Odbor se na dva sastanka dogovorio o programu skupa, koji je održan između 3. 5. 1950. i 8. 5. 1950 u Niškoj Banji.

Glavna svrha savetovanja bila je osmišljanje strateškog razvoja arheologije u Jugoslaviji (Novaković 2014, 229). Vizija razvoja vidi se u referatima i u službenim zaključcima savetovanja. Referati su bili „Stanje arheološkoga dela v Jugoslaviji“ (Jože Kastelic in Franc Stele), „Današnji ciljevi i zadaci arheologije u Jugoslaviji“ (Đurde Bošković), „Konzervacija i zaštita arheoloških spomenika u Jugoslaviji“ (Cvito Fisković), „Plan arheološkog rada u Jugoslaviji“ (Miodrag Grbić), „Plan publikacijske delatnosti arheologije u Jugoslaviji“ (Milutin Garašanin), „Predlog za reorganizaciju arheoloških muzeja u Jugoslaviji“ (Verena Han) i „Stanje i potrebe kadrova arheologije u Jugoslaviji“ (Svetozar Radojčić).

Referati su potom bili predmet diskusije iz koje je proistekao zaključak da bi najrelevantniji deo posleratne obnove arheologije trebalo da bude formulisanje svejugoslovenskog strateškog plana i infrastrukturna obnova. Konceptualni razvoj jugoslovenske arheologije temeljio bi se na naučnim dostignućima istorijskog materijalizma, a glavni fokus proučavanja bili bi materijalna kultura jugoslovenskih nacija u periodu od seobe naroda pa do formiranja buržoaznog društva i proučavanje materijalne kulture autohtonog stanovništva Balkanskog poluostrva (Korošec 1950).

Postignut je dogovor da se jugoslovenski arheolozi sastaju svake tri godine, a republički jednom godišnje. Formiran je *Koordinacioni odbor arheologa FNRJ* sa zadatkom planskog povezivanja rada arheologa u Jugoslaviji, gde bi primarnu ulogu u procesu saradnje imale centralne republičke institucije. Već 1951. godine planirali su početak izdavanja *Arheološkog letopisa FNRJ*. Sastanak u Niškoj Banji predstavlja početak profesionalnog udruživanja jugoslovenskih arheologa, a nosi i viziju modernije arheologije, bolje integrisane kroz svejugoslovensko profesionalno udruženje, koje će koordinisati razvoj nauke i međurepubličku saradnju.

U početku je *Koordinacijski odbor* imao jaku finansijsku podršku od *Ministarstva za nauku FNRJ* (Ljubinković 1977, 61), što pokazuje veliki značaj arheologije u tadašnjem političkom poretku. Dobro finansijsko stanje omogućilo je reforme obrazovanja arheologa u Jugoslaviji (uvođenje terenske prakse), stipendiranje studija u inostranstvu, sufinansiranje saradnje na naučnim konferencijama i publikaciju naučnih rezultata. Već na drugom sastanku u Puli (1953) predloženo je formiranje *Arheološkog društva Jugoslavije* (ADJ), koje je osnovano naredne godine. Iste, 1953. godine počinje da izlazi prvi jugoslovenski arheološki časopis *Archaeologia Iugoslavica* (AI), koji donosi izabrane tekstove na vodećim svetskim jezicima (Ljubinković 1977, 62).

U početku susreti su bili fokusirani na organizacijske teme. Sastanci u Splitu (1956), Sarajevu (1958) i Ohridu (1960) vodili su do stabilizacije arheološke

infrastrukture u zemlji. Vremenom sastanci dobijaju sve veći naučni karakter, što možemo da vidimo već u Ohridu, gde se diskutovalo na temu *Arheologija i društvo* (Ljubinković 1977, 62). U Ohridu je dogovoreno da se formiraju još dve periodične publikacije – *Arheološki pregled* (AP) i *Materijali*. AP je bio informativni časopis koji je donosio osnovne informacije o arheološkim radovima u zemlji, a *Materijali* su bili utemeljeni kao pratilac naučnih kongresa ADJ. Prvi broj *Materijala* izašao je već 1960 godine. Rad ADJ bio je u početku organizovan kroz razne komisije, čiji je cilj bio razvoj individualnih arheoloških disciplina ili rešavanje posebnih problema. Možemo istaći *Komisiju za orientalnu arheologiju*, *Komisiju za proučavanje peristila Dioklecijanove palate* i *Komisiju za zaštitu amfiteatra u Puli*. Komisije su bile na početku samostalne ali kasnije postaju deo sekcija ADJ. Formu sa tri sekcije (praistorijska, antička i srednjevekovna) i republičkim sekcijama (hrvatska i slovenačka) ADJ je dobio na 6. Kongresu u Ljubljani (1963), koji je istovremeno bio i prvi naučni kongres ADJ.

Najaktivnija je bila praistorijska sekcija, koja je i pre svog formalnog osnivanja održala dva simpozija, u Osijeku (1961) na temu kulture polja sa urnama, i u Tuzli (1962) gde su diskutovali o terminologiji u praistorijskoj arheologiji (ADJ 1963a, 1–2). Antička sekcija prvi sastanak je imala u Sremskoj Mitrovici i na Iriškom Vencu (1961), gde su bili prihvaćeni temeljni dokumenti sekcije i njen radni plan. Članovi antičke sekcije su učestvovali na Kongresu o onomastici u Firenci (1961), na Epigrafskom kongresu u Beču (1962) i na Kongresu klasične arheologije u Parizu (1963) (ADJ 1963a, 2). Antička sekcija preuzela je i zadatke *Komisije za rešavanje nubijskih spomenika*, *Komisije za proučavanje peristila Dioklecijanove palate u Splitu*, *Komisije za proučavanje amfiteatra u Puli* i *Savezne komisije za zaštitu Eufrazijeve bazilike u Poreču* (ADJ 1963b, 3). Srednjevekovna sekcija imala je prvi sastanak u Beogradu (1961). Sve tri sekcije bile su formalno potvrđene na kongresu ADJ u Ljubljani 1963. godine, gde je prihvaćen i predlog o osnivanju *Koordinacionog centra* i *Sedamgodišnji plan o razvoju arheologije na saveznom nivou* (Ljubinković 1977, 62). S kongresom u Ljubljani se završava faza obnove arheologije u Jugoslaviji i postavljanje nove strukture ADJ (i kasnije SADJ) koja će sve više ići u smeru federalizacije i autonomije nacionalnih arheoloških udruženja.

Na kongresu u Ljubljani formirana je i *Sekcija ADJ za Sloveniju*, koja je neformalno radila još od kraja pedesetih godina 20. veka. Ova sekcija je pripremila projekat *Centralnog kataloga arheoloških i istorijskih knjiga na slovenačkom jeziku*, koji nikada nije realizovan, i dogovorila zajedničke slovenačke projekte *Claustra Alpium Iuliarum* (štampanje publikacije kofinansira ADJ), *Arheološka topografija Slovenije* i *Numizmatički popis* kojeg je vodio Numizmatički kabinet Narodnog Muzeja Slovenije (ADJ 1963d, 6). U maju 1964. godine formirana je *Sekcija ADJ za Hrvatsku* (ADJ 1966a, 29), a mesec dana kasnije *Sekcija ADJ za Srbiju* (ADJ 1966b, 32). Uskoro su obe sekcije počele organizovati svoje

skupove i izdavati publikacije. U ostalim republikama i pokrajinama nije došlo do osnivanja vlastitih sekcija sve do kasnih 1960-ih i ranih 1970-ih, kada se posle 7. Kongresa ADJ u Herceg Novom počela sprovoditi postupna reforma ADJ i kada počinje osnivanje republičkih i pokrajinskih arheoloških društava, koja su se 1972. na 8. Kongresu u Zadru povezala u *Savez arheoloških društava Jugoslavije* (SADJ) koji je nasledio *Arheološko društvo Jugoslavije*.

Postoji više razloga za federalizaciju ADJ. Posle kongresa u Ljubljani promenila se uloga društva – njegov uticaj u realizaciji strategija se smanjio, što potvrđuje i drugačija, naučna priroda kongresa ADJ, dok su organizaciona pitanja prešla u domen pojedinačnih republika. ADJ sve više postaje forum jugoslaven-skih arheologa, koji svoje kohezivne snage ne gradi na autoritetu, već na integracijskoj, profesionalnoj i naučnoj ulozi društva. U šezdesetim godinama 20. veka dolazi do značajnih promena u finansiranju ADJ, koje se do tada finansiralo kroz dotacije republičkih i saveznih organa i članarine. S *Dopisom o promeni finansiranja profesionalnih društava* (SI AS 1175, TE 2) veći deo finansiranja se prenosi na republičke fondove i prihode društava, a reformom ADJ u SADJ društvo gubi saveznu dotaciju. Posle kongresa u Ljubljani ADJ menja sadržaj svojih kongresa, koji postaju pravi naučni kongresi. Ti kongresi održani su u Ljubljani (1963), Herceg Novom (1966), Boru (1969) i Zadru (1972). Dobar primer ove geneze je i plenarni referat kongresa u Ljubljani, *O problemu kontinuiteta u arheološkoj nauci* (Milutin Garašanin), pa i glavne teme kongresa u Herceg Novom (problem arheološke periodizacije i arheologija Crne Gore) i u Boru (arheologija Đerdapa).

U periodu između kongresa ADJ je realizovao jedan od svojih većih projekata – izložbu *Materijalna kultura Slavena od 6. do 13. stoljeća u Jugoslaviji*, koja je bila izložena u Varšavi povodom 1. Kongresa slovenske arheologije (1965). Izložba je bila postavljena u periodu od 14. 11. 1965. do 14. 3. 1966. (ADJ 1966c, 6). Sve zemlje, mahom istočnoevropske, povodom kongresa su predstavile svoje izložbe. U Jugoslaviji je glavnu ulogu imao ADJ, koji je izložbu organizovao kroz svoje sekcije (srednjovekovno, hrvatsko i slovenačko). Jugoslovenska izložba dobila je posebnu nagradu organizatora (ADJ 1966c, 7) i kasnije je bila predstavljena u Podgorici (Titogradu) povodom 6. Kongresa ADJ u Herceg Novom. Između kongresa u Ljubljani i Zadru ADJ je raširio i svoju izdavačku delatnost. Do 1972. godine *Archeologia Iugoslavica* izašla je već u 13 brojeva, a *Arheološki pregled* u 14. Počeli su se štampati i prvi brojevi serija *Dissertationes et monographiae* (7 monografija) i *Inventaria archaeologica*. ADJ je bio uspešan i u organizaciji simpozijuma koje su obično organizovale njegove sekcije.¹⁹

¹⁹ Veći deo materijala sa simpozijuma sekcija nikada nije bio publikovan.

Iz društva u savez

Poslednji kongres ADJ bio je 8. kongres u Zadru (1972), koji je bio i formativni kongres SADJ. Federalizacija društva počela je već promenom statuta u Herceg Novom (1966), a razlozi za dug proces federalizacije su administrativne i zakonodavne prirode. Naime, savez se mogao formirati tek kada je u svim republikama i autonomnim pokrajinama (AP) postojalo republičko/pokrajinsko društvo. To je bio brz proces u Sloveniji, Srbiji i u Hrvatskoj, gde su postojale republičke sekcije ADJ, ali u drugim republikama i AP-ima, takva društva morala su se iznova osnivati. Promena ADJ u SADJ nije bila formalne prirode, ona unosi duboke organizacijske promene. Centar SADJ se rotira po republikama, u Beogradu do smrti Jovana Todorovića ostaje samo izdavačka delatnost SADJ. Promenio se i način finansiranja saveza, što znači da savez nije bio u stanju da deli stipendije i subvencije, kako je to činio ADJ. Reforma organizacije zaustavila je i brojne zajedničke grupe i projekte ADJ, a veću ulogu dobijaju republička društva, koja se fokusiraju na razvoj arheologije u republikama i autonomnim pokrajinama.

Glavni razlog federalizacije ADJ jeste decentralizacija i federalizacija Jugoslavije. Brojni resori (kultura, obrazovanje, itd.) prelaze u domen republika, koje sve više liče na nacionalne države. Ti procesi su se eksplicitno odrazili u reformi ADJ, a implicitno se odražavaju i u radu SADJ, pre svega u organizaciji kongresa SADJ, gde odgovornost za finansiranje kongresa leži kod predsedavajućeg republičkog društva. Proces federalizacije ADJ nije prolazio bez problema i polemika koje su bile najjače u Hrvatskoj. Danas, *post festum*, A. Rendić-Miočević (2009, 21) piše da su hrvatski arheolozi ADJ videli kao anahronizam i da su zbog toga već 1967. godine na sastanku Sekcije ADJ za Hrvatsku obnovili Hrvatsko arheološko društvo na inicijativu Grge Novaka, Duja Rendića-Miočevića i Mate Suića. Takva odluka je bila povod raspravi na Kongresu ADJ 1969. u Boru na kojoj je konačno došlo do odluke o osnivasnju SADJ na idućem kongresu u Zadru; naime, zaključci prethodne konferencije u Herceg Novom nisu bili tako rezolutni.

Na kongresu u Zadru je za prvog predsednika SADJ izabran Boško Babić iz *Arheološkog društva Makedonije*. Interesantno je da federalizacija nije imala veliki uticaj na organizaciju praistorijske, antičke i srednjevekovne sekcije, koje ostaju jedinstvene celine. Posle kongresa u Zadru (1972) SADJ organizuje još četiri kongresa: Prilep (1976), Mostar (1980), Novi Sad (1984) i Bled (1988). Svaki od kongresa organizovalo je predsedavajuće republičko društvo. Kongres u Prilepu bio je povod za proslavu dvadesetpetogodišnjice rada društva i postavljanje pitanja migracija u arheologiji. Kongres u Mostaru bavio se socijalnim i ekonomskim aspektima sahranjivanja u praistoriji, antici i srednjem veku. Na kongresu u Novom Sadu diskutovano je o značajnim dilemama tadašnje

arheologije – ulozi arheologije u širem društvu i pitanju postojanja „jugoslovenske arheologije“. Diskusiju je moderirao Željko Rapanić (Rapanić 1986), koji ističe da se u arheologiji iskazuju razlike između republika. Prevladalo je mišljenje da je arheologija nacionalna nauka i da se izrazom „jugoslovenska arheologija“ može opisati pre zbir arheoloških aktivnosti po pojedinačnim republikama, nego konceptualno jedinstvo struke. Po Rapaniću jedinstvena jugoslovenska arheologija nije moguća zbog prevelike raznovrsnosti prakse, ideja i arheoloških škola u tadašnjoj Jugoslaviji i zbog toga što se razlikuju prioriteti nacionalnih arheologija, koji se ne daju potpuno uskladiti. Rapanićevu raspravu objavio je *Arheo*, časopis Slovenačkog arheološkog društva, koji je bio najznačajniji medij za prenos odjeka u arheološkoj nauci u Jugoslaviji, i koji je čak pokušao sprovesti anketu o tome među jugoslovenskim arheolozima. Rezultati ankete i da li je uopšte bila sprovedena do kraja nisu nam poznati.

Posle kongresa u Novom Sadu vođstvo SADJ preselilo se u Sloveniju. Predsednik je postao Drago Svoljšak. Mitja Guštin je iz Beograda u Ljubljanu preselio izdavačku delatnost, preuzeo Izdavačku delatnost SADJ i uređivanje *Archaeologie Jugoslavice*, dok je Bojan Đurić preuzeo uređivanje *Arheološkog pregleda*. Slovenački period vodenja SADJ značio je u određenom smislu „labudovu pesmu“ SADJ. Za vrlo kratko vreme napravljeni su bili značajni pomaci. Možda je najznačajniji bio novi *Arheološki pregled*, koji su organizaciono i urednički izveli Mitja Guštin i Bojan Đurić. S novim grafičkim identitetom i organizacijom informacija bili su postavljeni zavidni standardi.

Atmosferu u SADJ krajem 1980-ih možda najbolje odslikava Predgovor Bojana Đurića u 26. broju *Arheološkog pregleda* u kome piše da svaka refleksija o jugoslovenskoj arheologiji mora početi od 1. sastanka u Niškoj Banji i njegovih zaključaka, koje je potrebno promisliti u aktuelnom trenutku i okolnostima. Kao model takvog pomišljanja naveo je na jedan aspekt *Arheološkog pregleda*, na objavljivanje tekstova u originalnim jezicima autora – „jezik je prepoznat kot temeljno orodje arheologije“ (Đurić 1986, 8).

Slovenačko predsedavanje SADJ završeno je kongresom na Bledu (1988) koji je bio i poslednji kongres SADJ. U to vreme već su se jasno pokazivale velike pukotine u SFRJ, što se osetilo i na pomenutom kongresu. Pozdravni govor održao je Matjaž Kmecl, član *Predsedništva SR Slovenije*, literarni istoričar i stvaralac, koji je u kritičkom i emotivom govoru predstavio glavne probleme jugoslovenskog društva, društva u velikoj ekonomskoj i političkoj krizi.

Na kongresu u Bledu bio je organizovan i prvi sastanak predstavnika studenta arheologije iz Ljubljane, Zagreba, Zadra i Beograda, koji su se dogovorili da upriliče susret jugoslovenskih studenata arheologije u Istraživačkoj stanici u Petnici kod Valjeva (1990). Tamo je bilo oko 50 studenta, koji su održali sastanak pod imenom *Anarheologija*. Na kongresu u Bledu za predsednicu SADJ izabrana je bila Olivera Žižić iz Crne Gore, ali kasnije nije bilo neke veće aktiv-

nosti SADJ. Sa kolapsom SFRJ *de facto* prestaje postojati SADJ, iako ne znamo ni za kakav *de iure* dokument, kojim bi bio raspušten savez i kojim bi se pravno formalno podelila imovina SADJ koja se nalazila u Ljubljani.²⁰

Ratovi u bivšoj Jugoslaviji prekinuli su rad tadašnjih zajedničkih institucija i brojne profesionalne veze, koje se lagano rekonstruišu od 2000. godine. Posle uspostavljanja nacionalnih država više nije bilo razloga da se reformiše SADJ, a arheolozi su danas članovi nacionalnih društava i međunarodnih organizacija, poput EAA (*European Association of Archaeologists*). Ne postoji nijedna regionalna arheološka organizacija, a i kada bi postojala verovatno ne bi sledila formu SADJ. Saradnja arheologa nekadašnje SFRJ je intenzivna u bilateralnim i međunarodnim projektima. Između formalnih oblika saradnje potrebno je spomenuti mrežu razmene studenata i profesora ARHEOPED u kojoj učestvuje osam univerziteta s prostora nekadašnje Jugoslavije na kojima postoje arheološki kurikulumi, kao i univerziteti iz Slovačke, Rumunije i Albanije. Mreža ARHEOPED je do sada uspela dobiti više od 650 meseci različitih stipendija i najveća je mreža razmene u Evropi specijalizovana samo za arheologiju.

Kako proučavati Arheološko društvo Jugoslavije

U ovom shematskom tekstu vrlo je teško definisati specifičnu metodologiju proučavanja ADJ te ključna pitanja koje rad ADJ otvara na području organizacije arheološke nauke, arheološke infrastrukture i razvoju naučnih koncepta. Rad ADJ/SADJ je raznolik i moguće su samo preliminarnе ocene, koje su izražene kroz različite aspekte rada društva. Proces proučavanja mora se fokusirati na nekoliko najznačajnijih tema rada društva. Kod proučavanja ADJ/SADJ možemo se, na metodološkom polju, nadovezati i na istraživanja rada drugih društava s teritorije nekadašnje Jugoslavije i iz inostranstva, pre svega u domenu istorijskog konteksta rada ADJ/SADJ. Neke aspekte rada društva možda neće biti moguće naglasiti zbog manjka istorijskih izvora, dok ćemo neke aspekte potencijalno definisati kasnije tokom istraživanja. U ovom momentu možemo, oslanjajući se na shematsku biografiju društva, definisati sledeće naučno interesantne aspekte rada ADJ/SADJ.

ADJ je bio značajan instrument posleratne obnove arheologije u Jugoslaviji. Omogućio je relativno visok nivo saradnje, koji ne bi bio moguć na republičkom nivou, gde su radile male grupe arheologa. Ovaj fenomen „malih brojeva“ (Novaković 2014) arheologiju formira u nauku pojedinca, a ne u stabilan naučni sistem. ADJ je u Jugoslaviji formirao sistem arheološkog rada na tri osnovna

---

²⁰ Publikacije ADJ su bile negde do kraja 1991. podeljene po „republičkim“ kvotama i dostavljene glavnim ustanovama u Zagreb, Beograd, Sarajevo(?) i Skoplje, kako bi se distribuirale drugim arheološkim ustanovama i članovima arheoloških društava.

područja – naučnom, obrazovnom i baštinskom, što otvara problem proučavanja ADJ/SADJ u ulozi koordinatora jugoslovenske arheologije i ukazuje na implicitnu vezu između strukture jugoslovenske države i arheološkog društva. Uloga koordinatora bila je sve manja sa većom federalizacijom zemlje i arheološkog društva. Društvo je dobilo na značaju kao savetnik institucija i republičkih društava, a dobilo je i nemalu ulogu kao forum naučne rasprave. Moramo naglasiti da je razvojna linija: koordinator – savetnik – forum, najbolji shematski prikaz geneze društva, njegove uloge u razvoju jugoslovenske arheologije i njegove implicitne veze sa genezom jugoslovenskog društva u celini.

Značajan aspekt proučavanja ADJ/SADJ je i njegova izdavačka delatnost. U periodu 1960–1988. izdato je 29 brojeva *AP*, 24 broja *AI*, 27 brojeva *IA*, 22 broja *Materijala* i 26 monografija u seriji *Dissertationes et monographiae*. Društvo je učestovalo i u objavljivanju republičkih izdanja. Oko 140 publikacija u periodu od 28 godina nije malo dostignuće, a značajna je i činjenica da je u procesu publikovanja sarađivao veliki broj jugoslovenskih arheologa. Izdavačka delatnost društva je omogućila veći odjek arheoloških radova i ohrabrila diseminaciju znanja, koja bi takođe bila nemoguća na republičkom nivou.

Treći značajan aspekt je uticaj prelaska rada ADJ s pitanja organizacije nauke na naučnu arheologiju. Dok su u početku dominirala pitanja o organizaciji muzeja i obrazovanja arheologa, pa i pitanja o zaštiti baštine, kasnije prioritet postaju usko naučna pitanja. Najveći pokazatelj ovog trenda su kongresi ADJ, kao i činjenica da ADJ sve više radi na projektima sa izrazitom naučnom perspektivom (*Kongres UISSP u Beogradu, Praistorija jugoslavenskih zemalja (PJZ), izdavačka delatnost društva*, itd.). Razlozi za to su raznoliki. Jedan od njih jeste i sve bolja organizacija pojedinačnih institucija, koje prerastaju dimenzije iz pedesetih godina i formiraju sopstvene agende, koje se, pak, nisu podudarale s agendama ADJ/SADJ. Značajno je i to, da su među vođstvom društva uvek dominirali arheolozi iz akademskog okruženja, pa su oni i diktirali agendu.

Rad ADJ/SADJ pokazuje i odnos između arheologije i šireg društva. Društvo je imalo znatan uticaj na stvaranje ugleda arheologije kao i na sprovođenje procesa zaštite kulturne baštine. Važno je naglasiti da su vođe ADJ već tokom 1940-ih i 1950-ih postigle da savezne vlasti finansijski i politički podrže osnivanje profesionalnog arheološkog udruženja u socijalističkoj Jugoslaviji, što njihovim kolegama u Kraljevini Jugoslaviji, iako je ova država imala izrazito unitarističku kulturnu politiku, nije pošlo za rukom. To ukazuje na značajan status arheologije u tadašnjem, poratnom društvu.

Treba istaći i ulogu članstva, a s tim u vezi moramo postaviti dva pitanja: a) *šta je naučno ili stručno društvo i u čemu se razlikuje od ostalih formalnih oblika udruživanja arheologa i arheoloških institucija?* i b) *koje aktivnosti pojedinaца koji su imali značajnu ulogu u ADJ/SADJ povezati sa društvom a koje sa njihovim matičnim institucijama?* Činjenica je da su ADJ/SADJ bili povezani sa

brojnim arheološkim profesionalnim ustanovama, te da su brojni pojedinci istovremeno radili u više ustanova ili organizacija i saradivali na brojne formalne i neformalne načine. Arheolozi u Jugoslaviji radili su kao profesori na univerzitetima, direktori istraživačkih centara i projekata, kustosi u muzejima i značajni funkcioneri u arheološkim društvima.

Opisani aspekti naglašavaju problem sistematizacije našeg rada. Istraživačka pitanja možemo podeliti u više grupa. Prva grupa temelji se na „unutrašnjim“ aspektima društva: struktura, organizacija, članovi, ekonomija društva i pravni osnovi rada. Druga grupa je definisana kroz pitanja razvoja i programa društva. To su programski prioriteti, planovi rada, implementacija programa i glavni projekti društva. Treća grupa problema u stvari su aktivnosti društva na području konceptualnog i epistemološkog razvoja arheologije u Jugoslaviji, pa i odjeka tog razvoja. Četvrtu grupu prepoznajemo u širem društvenom uticaju ADJ/SADJ. Smatramo da nijedan istraživački fokus nema čvrstih granica i da su svi međusobno zavisni.

Ali i sa ovom međusobnom povezanošću treba naglasiti da svaka interpretacija rada ADJ/SADJ ili pojedinih aspekata tog rada počiva na istorijskoj (dijahronijskoj) perspektivi. Važno je da imamo jasan kontekst rada društva u pojedinim situacijama, i stoga nam je najznačajniji naučni aparat periodizacija rada društva, rada društva kao celine ili rada društva po pojedinim aspektima. Periodizacija generalnog rada društva se namiče sama po sebi – *Koordinacijski odbor* i ADJ (1949–1972) i SADJ (1972–1991) – gde je glavni kriterijum reforma organizacije društva. Kao sekundarna periodizacija mogla bi da posluži i hronologija kongresa ADJ/SADJ, koji su održavani svake tri ili četiri godine.

Izvori podataka

Racionalna ocena izvora za proučavanje ADJ/SADJ (kvantiteta i kvaliteta) definiše i domet našeg proučavanja. To podrazumeva potrebu za definisanjem tipova izvora podataka i ocenu kvaliteta svakog tipa, gde se oslanjamo na knjigu *The New Nature of History. Knowledge, Evidence, Language* (Marwick 2001).²¹ Svi tekstovi o ADJ/SADJ do sada temeljili su se na sekundarnim izvorima, a ne na arhivu društva, koji se danas čuva u *Arhivu Republike Slovenije* (SI AS 1175). U njemu je 41 fascikla dokumenata, ali nije popisan i uređen. Dokumenti su uređeni hronološki a ne tematski, što podrazumeva teškoće prilikom razvrstavanja relevantnih dokumenata. Do sada smo pregledali tri četvrtine arhivskog fonda, ali već sada možemo da kažemo da je to najrelevantniji izvor za proučavanje ADJ/SADJ.

---

²¹ Marwick u svom radu naglašava potrebu za klasifikacijom različitih izvora, kako bismo mogli jasno definisati kvalitet istorijskog podataka.

Druga grupa arhivskih izvora su arhivi republičkih društava i institucija, koje su saradivale sa ADJ/SADJ. Nemoguće je definisati obim arhiva i kvantifikovati relevantne dokumente. Primarnu ulogu imaju arhivi institucija u kojima su službovali funkcioneri ADJ/SADJ. Deo relevantnog arhiva verovatno je ostao u vlasništvu institucija i nije bio prenet u arhiv društva. Trenutno je nemoguće proceniti potencijal tih arhivskih izvora.

Treću grupu arhivskih izvora vidimo u ličnim arhivima pojedinih naučnika. U brojnim slučajevima te osobe nisu više žive, a ako građu nisu čuvali na svojim radnim mestima već kod kuće njihovi naslednici (najčešće uža porodica) vrlo retko u takvoj građi vide veliku arhivsku vrednost i retko ih predaju arhivskim ustanovama na čuvanje. Često se dešava da je moguće pristupiti samo delovima arhivske građe koja je ostala kod pojedinaca, dok je nešto verovatno već propalo ili naslednici ne dozvoljavaju pristup takvoj građi iz različitih razloga. No, ono što je često slučaj s takvim „ličnim arhivima“ jeste da sadrže više fotografskog materijala koji može biti od velike koristi. Ograničenu arhivsku vrednost imaju i objave u različitim medijima, pre svega štampanim, ređe na radiju ili televiziji. Tako smo npr. u lokalnim časopisima i u nedeljniku *Ilustrovani list* iz 1922. godine otkrili do danas skoro nepoznat skup arheologa Jugoslavije u Dobrni kod Celja.

Sekundarni korpus informacija nalazi se u literaturi. I tu možemo govoriti o više grupa. Prvu grupu svakako čine publikacije samih arheoloških društava, pre svega sadržaji koji govore o aktivnostima društava. Danas redovno izlaze društveni časopisi *ARHEO* u Sloveniji, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* i *Glasnik Srpskog arheološkog društva*. Što se tiče samih društava u takvim časopisima se obično nalaze izveštaji o radu za proteku godinu, informacije o članstvu, finansijski izveštaji i sl. U Sloveniji je u 1980-im i 1990-im povremeno izlazio poseban bilten (*Informator Slovenskega arheološkega društva*) koji je donosio samo društvene teme. I ADJ/SADJ imao je sličan bilten – *Informator ADJ*, koji je značajan izvor za svako proučavanje ADJ/SADJ.

Posebnu grupu izvora predstavljaju spomen-zbornici, jubilarna izdanja institucija i spomenice. Ti tekstovi mogu biti vrlo informativni, ako se zanemari njihov žanrski oblik. U tu grupu možemo uslovno uključiti i biografije. Značajni mogu biti i pozivi na proslave, dodeljivanja nagrada i slično. Sporadično pratimo i tekstove u formi dužih intervjuja (npr. sa Milutinom Garašanićem (1996), Dragoslavom Srejićem (1996) i Nikolom Tasićem (2004)), prave autobiografije starijeg datuma (npr. Ćiro Truhelka (1942), Vojeslav Mole (1970) i Rajko Ložar (1974, 1985)). Značajni su i nekrolozi, koji opisuju živote pojedinih naučnika. Treća grupa u korpusu literature su naučni tekstovi, budući da predstavljaju istorijat istraživanja i kontekst pojedinih projekata. Oni su relevantni za razumevanje razvoja nauke, a slične informacije daju i katalozi izložbi. Ova tri segmenta sekundarnih izvora potencijalno predstavljaju neočekivano veliki kor-

pus koji će zahtevati ogromnu količinu rada i vremena da se pronade, pregleda i provere informacije.

Četvrti segment izvora su naučne publikacije o istoriji arheologije i kritički tekstovi o individualnim aspektima te istorije. Ovaj žanr bio je do kraja Drugog svetskog rata redak, dok je i u posleratnoj jugoslovenskoj arheologiji sasvim sporadičan. Razvija se tek u 1990-im, u vidu refleksije društvenih promena i raspada SFRJ. U tom kontekstu njegov je razvoj bio neizbežan, pogotovo što je trend zanimanja za istoriju arheologije, nacionalizam, kolonijalnu i postkolonijalnu arheologiju postao popularan i u inostranstvu. Treći razlog za razvoj ovog žanra je fenomen širenja pseudo-arheologije i pseudo-istorije, koji je imao izrazitu nacionalističku notu. Naučne studije o društvima, institucijama i pojedincima počinju se javljati tek posle 2000. godine. Danas već možemo bolje oslikati opšti razvoj arheologije u pojedinim nacionalnim državama, kao i u Jugoslaviji (Novaković 2011, 2014). U poslednje vreme javljaju se i kritičke studije o istoriji institucija i kritičke biografske studije (npr. o Adamu Oršiću (Janković 2018), Alojzu Bencu (Periša 2019)) i studije o značajnim epizodama arheoloških istraživanja. Jedna takva studija je i o polemici o postojanju slovenskih hramova u Ptujju (Janžeković 2017a, 2017b).

Poslednja grupa izvora su lična svedočanstva. To nisu publikovani intervjui već diskusije sa pojedincima, koje su se dešavale u kontekstu istraživanja i *ad hoc* razgovori do kojih je dolazilo spontano i koji su ostali, bar u fragmentima, u pamćenju sagovornika i drugih osoba koje su nam takve informacije prenosili.

Zaključak

ADJ/SADJ imao je značajnu ulogu u razvoju nacionalnih arheoloških škola u nekadašnjoj Jugoslaviji. Danas preovladava mišljenje da „jugoslovenska arheologija“ nikada nije postojala (Novaković 2014), a taj stav uglavnom počiva na diskusiji s kongresa SADJ u Novom Sadu. Iako je argumentacija jasno strukturirana, mi smo samo delomično s njom saglasni. Tadašnja država je politički i finansijski poduprla formiranje profesionalnog udruženja, koje je imalo velika ovlašćenja u domenu koordinacije razvoja arheologije i naučne izdavačke delatnosti. Zaključci kongresa u Niškoj Banji ukazuju na težnju za definisanjem uniformnog pristupa proučavanja temeljnih arheoloških pitanja u novoj državi (etnogeneze Slovena, interakcije Slavena sa „autohtonom“ populacijom, ilirizma), težnju koju možemo prepoznati u kontekstu ranosrednjovekovne arheologije i u publikacijama ADJ (*Materijali*).²²

²² U interpretaciji naseljavanja ranosrednjovekovnih populacija Balkanskog poluostrva (Slovena) vidi se ideja kontinuiteta među „autohtonim“ populaci-

Značajno pitanje jeste da li je to bio samo refleksan odgovor na događaje iz međuratnog perioda i za vreme Drugog svetskog rata (za primer Slovenije (Fazioli 2012, 116–144)), ili je u pitanju iskrena želja za formulisanjem jedinstvene jugoslovenske interpretativne strukture na raznim područjima arheološke nauke, pre svega u kontekstu ranosrednjevekovne arheologije. Smatramo da u početnoj fazi posleratne arheologije to ipak nije samo refleks, već i stvarna ambicija, ali ona nikada nije zaživela u domenu aktivne politike društva i arheoloških institucija u Jugoslaviji. Razlozi su raznoliki – društvene promene i sve veća federalizacija države, pa i glavne arheološke organizacije, eliminišu potrebu za jedinstvenom jugoslovenskom arheologijom u službi države. Svakako je jedan od razloga i fragmentacija arheološke nauke i rast broja arheologa u zemlji, pa s tim u vezi i broja naučnih interesovanja pojedinaca. Otuda proističu velike međusobne razlike među jugoslovenskim arheologijama, iako su sve jugoslovenske arheološke škole u suštini kulturno-istorijske. To vidimo i u kontekstu PJZ, u kojem prepoznavamo raznolike interpretacije, koje nisu izraz jedinstvenog jugoslovenskog konceptualnog aparata (Novaković 2014, 249). Mislimo da je u formativnim dokumentima ADJ moguće prepoznati ideju nacionalne jugoslovenske arheologije, ali ona nikada nije zaživela u praksi. ADJ/SADJ bila je žrtva sopstvenog uspeha, isprva je mogla da koordiniše rad manje grupe arheologa, ali kasnije je to postalo nemoguće – „jugoslovenska arheologija“ bila je dugoročna ambicija izražena u Niškoj Banji, koja nije postala realnost.²³

Prethodno rečeno je shematski odgovor na kompleksno pitanje. Značajno je pomenuti da je ADJ u pedesetim godinama 20. veka postavio stabilan i robusan sistem koordinacije arheologije u Jugoslaviji. Dobra ilustracija jeste primer rešavanja *Odeljenja za arheologiju Univerziteta u Ljubljani*, koje je u tri godine (1966–1968) izgubio sve svoje profesore (Josip Korošec i Josip Klemenc su umrli, a France Stare bio je suspendovan). Situaciju su rešili sa stalnim ili privremenim angažovanjem naučnika iz *Narodnog muzeja u Ljubljani*, *Arheološkog muzeja u Zagrebu*, *Arheološkog instituta u Zagrebu* i *Arheološkog mu-*

jama i ranosrednjovekovnim kulturama (Vinski 1968; Ljubinković 1966, 1969; Garašanin 1950; Kastelic 1964; Kovačević 1972) u kojoj se odsljkava želja da arheologija u Jugoslaviji bude angažovana nacionalna nauka.

²³ Drugi mogući argument koji bi mogao biti interpretiran kao osnova gradnje jugoslovenske arheologije jeste ilirizam, u kojem su Iliri često povezani sa Slovenima. Više informacija daje Novaković (2014), ali smo saglasni sa ocenom da su Iliri, koji su bili jedna od najznačajnijih tema praistorijske arheologije u Jugoslaviji, i kojima je bilo posvećeno mnogo naučnih skupova, ideološka konstrukcija koja se povezivala sa etnogenezom Slovena. Povezivanje srednjovekovne populacije sa praistorijskom u Jugoslaviji jeste primer konstrukcije zajedničkog praistorijskog nasleđa naroda SFRJ, a interpretacije raspostranjenosti Ilira podudarale su granicama Jugoslavije (Novaković 2014, 239). Slične interpretacije vidimo i u trakološkim studijama u Bugarskoj, dačanskim studijama u Rumuniji i ilirskim studijama u Albaniji.

zeja u Puli (Novaković 2004, 67–71). Iako je ljubljansko odeljenje bilo malo, intervenciju lokalnih i hrvatskih arheologa možemo razumeti kao izraz velike profesionalne savesti o značaju arheologije. Da je do slične situacije došlo u periodu Kraljevine Jugoslavije, verovatno ne bi moglo doći do tako efektnog rešenja, usled manjeg broja stručnjaka u tadašnjoj državi.

Iako ADJ nije bila neposredno uključena u rešavanje problema u Ljubljani, značajnu ulogu imali su njegovi funkcioneri iz Slovenije i Hrvatske. Verovatno bi *Filozofski fakultet u Ljubljani* mogao pronaći rešenje, ali bez infrastrukture ADJ, to bi bilo daleko teže. ADJ nije formirao neku jedinstvenu „jugoslovensku arheologiju“, ali jeste izgradio *habitus* u kojem su nacionalne arheologije i pojedinci mogli dobro da saraduju. I upravo u tome leži poenta svakog naučnog društva – to je oblik organizacije koji ne predstavlja jednostavan zbir pojedinaca već daje svima zajedno novu dodatnu vrednost.

Arhivski izvori

- SI AS 1175. Arhiv Republike Slovenije, *Zveza arheoloških društva Jugoslavije, 1949–1991*.
- SI AS 1175. Arhiv Republike Slovenije, *Zveza arheoloških društva Jugoslavije, 1949–1991*. – TE 1, *Prošnja za sofinanciranje delovanja Arheološkog društva Jugoslavije*.
- SI AS 1175. Arhiv Republike Slovenije, *Zveza arheoloških društva Jugoslavije, 1949–1991*. – TE 1, *Zahteva po posredovanju finančnega načrta Arheološkog društva Jugoslavije za leti 1964 in 1965*.
- SI AS 1175. Arhiv Republike Slovenije, *Zveza arheoloških društva Jugoslavije, 1949–1991*. – TE 1, *Pismo o podelitvi stipendije*.
- SI AS 1175. Arhiv Republike Slovenije, *Zveza arheoloških društva Jugoslavije, 1949–1991*. – TE 1, *Potrdilo o prejemu prošnje za sofinanciranje in odgovor*.
- SI AS 1175. Arhiv Republike Slovenije, *Zveza arheoloških društva Jugoslavije, 1949–1991*. – TE 2, *Pritožba na višino dotacije*.
- SI AS 1175. Arhiv Republike Slovenije, *Zveza arheoloških društva Jugoslavije, 1949–1991*. – TE 2, *Dopis o spremembi financiranja profesionalnih društva*.
- SI AS 1175. Arhiv Republike Slovenije, *Zveza arheoloških društva Jugoslavije, 1949–1991*. – TE 2, *Prošnja za sofinanciranje udeležbe na mednarodnem arheološkem kongresu v Pragi*.
- Ms 138. Osrednja knjižnica Celje. *Spominska knjiga družine Leona Ružička na Dobrni pri Celju z avtogrami gostov*.

Literatura

- ADJ [Arheološko društvo Jugoslavije] 1963a. „Poročilo prazgodovinske sekcije”. *Informator* 2: 1–2.
- ADJ [Arheološko društvo Jugoslavije] 1963b. „Poročilo antične sekcije”. *Informator* 2: 2–3.

- ADJ [Arheološko društvo Jugoslavije] 1963c. „Poročilo srednjeveške sekcije“. *Informator* 2: 3–4.
- ADJ [Arheološko društvo Jugoslavije] 1963d. „Poročilo o delovanju slovenske podružnice Arheološkega društva Jugoslavije“. *Informator* 2: 6–9.
- ADJ [Arheološko društvo Jugoslavije] 1966a. „Poročilo o delovanju hrvaške podružnice Arheološkega društva Jugoslavije“. *Informator* 17: 29–30.
- ADJ [Arheološko društvo Jugoslavije] 1966b. „Poročilo o delovanju srbske podružnice Arheološkega društva Jugoslavije“. *Informator* 17: 32–33.
- ADJ [Arheološko društvo Jugoslavije] 1966c. „Poročilo o delovanju srednjeveške sekcije“. *Informator* 18: 5–7.
- ADJ [Arheološko društvo Jugoslavije] 1969a. „Poročilo Izdajateljskega odbora Arheološkega društva Jugoslavije“. *Informator* 27: 4–6.
- ADJ [Arheološko društvo Jugoslavije] 1969b. „Zapisnik letne skupščine Arheološkega društva Jugoslavije – Bor, 30.09.1969“. *Informator* 27: 13.
- Cunja, Radovan. 1992. „Zgodovinski oris arheoloških raziskav na Koprskem“. *Annales: anali Koprskega primorja in bližnjih pokrajin* 2 (2): 67–86. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BXCVC9Z6>
- Djurić, Bojan. 1986. „Predgovor“. *Arheološki pregled* 26: 8.
- Fazioli, Kirk Patrick. 2012. „From First Reich to Third Reich: German Imperialism and Early Medieval Scholarship in Southeastern Alpine Region (c. 1919–1945)“. *Archaeologies* 8(2): 116–144. <https://doi.org/10.1007/s11759-012-9192-1>
- Garašanin, Milutin. 1950. „Ka najstarijim slovenskim kulturama naše zemlje“. *Starinar* I: 27–39.
- Garašanin, Milutin. 1963. „Problem kontinuiteta u arheologiji“. *Materijali* I: 9–47.
- Garašanin, Milutin. 1983. „Srpsko arheološko društvo 1883–1983.“ U *Spomenica Srpskog arheološkog društva 1883–1983*, uredio Nikola Tasić, 9–16. Beograd: Srpsko arheološko društvo.
- Garašanin, Milutin. 1996. *Razgovori o arheologiji*. Uredili Staša Babić i Miodrag Tomović. Beograd: 3T.
- Gellner, Ernst. 1983. *Nations and nationalism – New Perspectives on the past*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Heimpel, Hermann. 1972. *Geschichtsvereine einst und jetzt. Geschichtswissenschaft und Vereinswesen im 19. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte historischer Forschung in Deutschland*. Göttingen: Max-Planck Institut für Geschichte.
- Hroch, Miroslav. 1993. „How Nations are formed“. *New Left Review* 198: 3–20.
- Ilustrovani list. 1922a. „Iz života našega društva“. *Ilustrovani list* 38, 5–12. 11. 1922: 13.
- Ilustrovani list. 1922b. „Iz života našega društva“. *Ilustrovani list* 45, 23–30. 11. 1922: 2.
- Ivanišević, Milan. 1985. „Uz obletnicu Frane Bulića“. *Crkva u svijetu* 2: 120–128.
- Iveković, Ćiro M. 1922. „1. jugoslovenski arheološki kongres“. *Narodna starina* 2: 197–199.
- Janković, Marko A. 2018. *Arheološke putanje i stranputice Adama Oršića*. Niš: Narodni muzej Niš i Filozofski fakultet Beograd.
- Janša-Zorn, Olga. 1991a. „Historično društvo za Kranjsko“. *Zgodovinski časopis* 45 (2): 217–238. <http://hdl.handle.net/11686/14284>
- Janša-Zorn, Olga. 1991b. „Historično društvo za Kranjsko“. *Zgodovinski časopis* 45 (3): 393–410. <http://hdl.handle.net/11686/14231>

- Janša-Zorn, Olga. 1991c. „Historično društvo za Kranjsko.“ *Zgodovinski časopis* 45 (4): 581–593. <http://hdl.handle.net/11686/14207>
- Janša-Zorn, Olga. 1992. „Predhodniki današnje Zveze zgodovinskih društev Slovenije.“ *Kronika* 39 (3): 54–60. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-CXPHJFLL>
- Jelovina, Dušan. 1988. „Osnivanje i rad Kninskog starinarskog društva.“ *Starohrvatska prosvjeta* 18: 241–251.
- Janžekovič, Izidor. 2017a. „Mnogo hrupa za nič: Staroslovansko svetišče ali srednjeveški stolp na ptujskem gradu (1. del)“. *Zgodovinski časopis* 71 (1–2): 208–245. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-N96UJ6CO>
- Janžekovič, I. 2017b. „Mnogo hrupa za nič: Staroslovansko svetišče ali srednjeveški stolp na ptujskem gradu (2. del)“. *Zgodovinski časopis* 71 (3–4): 310–348. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-M0UR5DUM>
- Jutro. 1922. „Sestanek arheologov v Dobrni“. *Jutro* III (broj 204), 29. 8. 1922.
- Kaljanac, Adnan i Tijana Križanović. 2012. „Bosanskohercegovački antikvarizam osmanskog doba. Antikvari na razmeđu istoka i zapada“. *Godišnjak/Jahrbuch* 41: 229–253. <https://doi.org/10.5644/Godisnjak.CBI.ANUBiH-40.14>
- Kastelic, Jože. 1964. „Nekaj problemov zgodnesrednjeveške arheologije v Sloveniji“. *Arheološki vestnik* 15/16: 109–124.
- Korošec, Josip. 1950. „Arheologija in nekatere njene naloge“. *Zgodovinski časopis* 4: 5–22.
- Košutar, Petra i Branka Tafra. 2010. „Hrvatske akademije (od 16. do 18. stoljeća) u europskom kontekstu“. *Kroatologija* 1 (1): 131–148. <https://hrcak.srce.hr/60208>
- Kovačević, Jovan. 1972. „Sloveni i staro balkansko stanovništvo“. *Materijali* IX: 63–81.
- Ložar, Rajko. 1974. „Vojeslav Mole, Iz knjige spominov“. *Meddobje* 14: 132–144.
- Ložar, Rajko. 1985. „Nekaj spominov iz mojega življenja in dela“. *Meddobje* 21 (1–2): 42–75.
- Ljubinković, Mirjana. 1965. „Problemi arheoloških istraživanja VI-VII veka u Jugoslaviji, sa posebnim osvrtom na probleme slovenske arheologije“. *Materijali* III: 83–99.
- Ljubinković, Mirjana. 1969. „Ka problemu kontinuiteta Iliri – Sloveni. U *Simpozijum Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena*. uredio A. Benac, 201–215. Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH.
- Ljubinković, Mirjana. 1977. „Dvadeset i pet godina Saveza arheoloških društava Jugoslavije“. *Archaeologia Iugoslavica* XVIII: 61–65.
- Mal, Josip. 1939. „Naše muzejsko društvo v toku 100 let“. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (Zbornik ob stoletnici društva 1839–1939)* 20 (1): 1–24.
- Maštrović, Vjekoslav. 1979. *Zadrška oznanjenja iz 18., 19. i početka 20. stoljeća (Jadertina croatica)*. Zagreb: JAZU.
- Marwick, Arthur. 2001. *The New Nature of History. Knowledge, Evidence, Language*. Basingstoke: Palgrave.
- Mole, Vojislav. 1970. *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Nikić, Ljubomir, Gordana Žujović i Gordana Radojčić-Kostić. 2007. *Grada za biografski rečnik članova Društva srpske slovesnosti, Srepskog učenog društva i Srpske kraljevske akademije. Srpska akademija nauka i umetnosti*. Beograd: SANU. Izdavanja biblioteke 27.
- Novaković, Predrag. 2003. *Osvajanje prostora: razvoj prostorske in krajinske arheologije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- Novaković Predrag. 2004. „Zgodovina arheologije na Univerzi v Ljubljani“. U *Osemde-set let študija arheologije na Univerzi v Ljubljani*, uredili Predrag Novaković, Milan Lovenjak i Mihael Budja, 11–15. Ljubljana: Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Novaković, Predrag. 2011. „Archaeology in the new countries of southeastern Europe: a historical perspective“. In *Comparative archaeologies: a sociological view of the science of the past*, uredio Ludomir R. Lozny, 339–461. New York: Springer.
- Novaković, Predrag. 2014. *Historija arheologije u novim zemljama Jugoistočne Europe*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
- Novaković, Predrag i Božidar Slapšak. 1996. „Is there national archaeology without nationalism? Archaeological tradition in Slovenia“. In *Nationalism and Archaeology in Europe*, edited by Margarita Diaz-Andreu i Timothy Champion, 256–293. London: University College of London Press.
- Oreb, Franko. 2009. „Arheološka i starinarska društva na tlu južne Hrvatske“. U *Hrvatska arheologija u XX. stoljeću*, uredili Jelena Hekman, Jacqueline Balen i Božidar Čečuk, 31–64. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Pavan, Gino i Giuliana Marini (ur.) 2011. *Il Bicentenario della Società di Minerva 1810–2010*. Archeografo Triestino, extra Serie (8). Trst: Società di Minerva.
- Periša, Darko. 2019. *Alojz Benac – vodeći jugoslavenski arheolog*. Sarajevo: (u štampi).
- Rapanić, Željko. 1981. „Postanak arheoloških društava, njihova uloga u razvitku arheologije u Hrvatskoj i doprinos nacionalnoj kulturi“. U *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, uredila Nives Majnarić-Pandžić, 15–28. Vukovar: Hrvatsko arheološko društvo.
- Rapanić, Željko. 1986. „O stanju i nekim problemima arheologije u Jugoslaviji“. *Arheo* 5: 6–11. <http://arheologija.splet.arnes.si/files/2018/01/ARHEO-05-1986.pdf>
- Rendić-Miočević, Ante. 2009. „130 obljetnica osnivanja Hrvatskog arheološkog društva“. U *Hrvatska arheologija u XX. stoljeću*, uredili Jelena Hekman, Jacqueline Balen i Božidar Čečuk, 9–30. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Ristovski, Blaze (ur.) 2009. *Encyclopedia Macedonica*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Rizvanbegović, Izet. 1976. „Razvojni put Muzejskog društva Bosne i Hercegovine“. *Muzeologija* 20: 109–135. <https://hrcak.srce.hr/98654>
- Saria, Balduin. 1932. „Arheološki zemljevidi“. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 13: 5–16.
- Srejović, Dragoslav. 1996. *Prazno polje*, uredila Ivanji, I. Vršac: Književna opština Vršac.
- Tasić, Nikola. 1983. „Arheologija u Srbiji do osnivanja Srpskog arheološkog društva 1883“. U *Spomenica Srpskog arheološkog društva 1883–1983*, uredio Nikola Tasić, 1–8. Beograd: Srpsko arheološko društvo.
- Tasić, Nikola. 2004. *Pamćenja i opomene: Razgovori sa Nikolom Tasićem*, uredio Miloš Jevtić. Beograd: Beogradska knjiga.
- Truhelka, Čiro. 1942. *Uspomene jednog pionira*. Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda.
- Vinski, Zdenko. 1968. „Autohtoni kulturni elementi u doba doseljenja Slavena na Balkan / Autochtone Kulturelemente zur Zeit der slawischen Landnahme des Balkanraums“. U *Simpozijum Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi južnih Slavena*, uredio Alojz Benac, 171–199. Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH.

Žitko, Salvator. 1997. „Carlijevo delovanje v koprskih akademijah 18. stoletja“. *Actae Histriae* 5: 59–78. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BJUY07S1>

Črtomir Lorber

Department of Archaeology

Faculty of Philosophy, University of Ljubljana

*Introduction into Research of the Archaeological Society
of Yugoslavia (1949–1991)*

The text lays the grounds for the research into the activities of the *Archaeological Society of Yugoslavia* (ASY) in all its organizational aspects (1949–1991). The concept of scientific societies – one of the forms of organization of scholars in various discipline, is investigated. The aim is to introduce a wider investigation of ASY's importance in archaeology, organized into several interconnected parts. A short chronology of the genesis of scientific societies in the territory of former Yugoslavia is laid out. The fact is emphasized that ASY was founded upon older traditions that shaped the diversity of archaeological practices in the region. New information is offered on organization of archaeologists in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, introducing for the first time the meeting of Yugoslav archaeologists in Dobrna by Celje, Slovenia, in 1922, thus acquiring a wider context for the interpretation of the first congress of Yugoslav archaeologists, held the same year in Belgrade. The importance of these meetings is emphasized, as well as the idea of the foundation of an archaeological institute in the Kingdom of Yugoslavia, although it is clearly stated that the process of joining archaeologists in the Kingdom was unsuccessful in the long term. A chronological overview of the development of ASY is presented through its organizational forms: *Coordination Board of Yugoslav Archaeologists* (1949–1954), *Archaeological Society of Yugoslavia* (1954–1972) and *Association of Archaeological Societies of Yugoslavia* (1972–1991). The activities and achievements of the association are described (congresses, symposia, publishing activity...), implicitly linking the genesis of ASY with the development of the Yugoslav society and state. The importance of ASY is discussed and of the research issues its work raises. Since the paper is the result of the work in progress, the conclusions are not final, and the focus of research is flexible. The accessible evidence is discussed. The concluding part of the paper offers the author's assessment of the importance of ASY and the concept of autonomous "Yugoslav archaeology".

Keywords: archaeological society, scientific society, Yugoslavia, archaeology, Coordination Board of Yugoslav Archaeologists, Archaeological Society of Yugoslavia, Association of Archaeological Societies of Yugoslavia

Introduction à l'étude de la Société archéologique yougoslave (1949–1991)

Ce texte définit la base de l'étude du travail de la Société archéologique yougoslave (SAY) dans toutes ses formes organisationnelles (1949–1991). Il comprend la définition du concept des sociétés scientifiques qui sont une des formes d'organisation des scientifiques de certaines disciplines. Il est structuré comme une introduction à l'étude plus étendue de l'importance de la SAY pour l'archéologie et il est composé de plusieurs parties. Le texte apporte une courte chronologie de la genèse des associations scientifiques sur le territoire de l'ex-Yougoslavie. On souligne que la SAY a été fondée sur les traditions plus anciennes ayant formé la diversité de la pratique archéologique dans la région. De nouvelles données sur l'association des archéologues pendant le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes sont apportées car la réunion des archéologues à Dobrina près de Celje en Slovénie en 1922 est présentée pour la première fois et ainsi le contexte plus vaste de l'interprétation du Premier congrès des archéologues yougoslaves à Belgrade en même année. L'importance de ces réunions et l'idée sur la formation de l'Institut archéologique en Royaume de Yougoslavie sont soulignées, bien que le texte présente l'attitude claire que le processus de l'association des archéologues pendant le Royaume était sans succès à long terme. Le texte fournit un aperçu chronologique schématique de la genèse du développement de la *Société archéologique yougoslave* à travers ses formes organisationnelles – *Comité coordinateur des archéologues yougoslaves* (1949–1954), *Société archéologique yougoslave* (1954–1972) et *Union des sociétés archéologiques de Yougoslavie* (1972–1991). Sont décrits le travail de la Société et ses réalisations (congrès, colloques, travail d'édition...), et la genèse de la SAY est implicitement liée au développement de la société et de l'état yougoslaves. On discute l'importance de la SAY et les questions de recherche que son travail a ouvertes. Ces questions ne sont pas présentées en tant que remarques conclusives car la recherche n'est pas terminée et, par conséquent, le centre de la recherche est flexible. Par la suite, dans la discussion on présente les sources historiques pouvant être utilisées dans notre travail, et la conclusion démontre l'attitude de l'auteur sur l'importance de la SAY et sur la question d'existence du concept de « l'archéologie yougoslave » indépendante.

Mots-clés: société archéologique, société scientifique, Yougoslavie, archéologie, Comité coordinateur des archéologues yougoslaves, Société archéologique yougoslave, Union des sociétés archéologiques de Yougoslavie

Primljeno / Received: 12. 7. 2019.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 2. 8. 2019.